

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙ І ПОЧУТТІВ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ВЧИТИСЯ

Розглядається роль емоцій і почуттів у загальноосвітній підготовці молодших школярів, необхідність забезпечення емоційної насиченості процесу навчання, встановлення контакту і взаєморозуміння, створення ситуації успіху для кожної дитини.

Ключові слова: *вміння вчитися, співробітництво, емоційний взаємобмін, інтелектуальні почуття, успіх.*

Уже вісім років поспіль початкова школа в Україні працює над реалізацією ідей 12-річної загальної середньої освіти. Згідно з Концепцією загальної середньої освіти одним з провідних завдань загальноосвітньої школи є формування у школярів бажання й уміння вчитися, виховання потреби й здатності до навчання упродовж усього життя. Тож не даремно серед пріоритетних функцій початкової освіти, крім виховної і розвивальної, визначено загальнонавчальну функцію. А вміння вчитися – ключовою компетентністю особистості.

«Успішність навчання, – зазначено у програмі початкової школи, – значною мірою визначається рівнем оволодіння учнями загальнонавчальними вміннями і навичками (вмінням учитися). До їх складу входять: організаційні, загальнопізнавальні, загальнонавчальні, контрольні-оцінні».

Уміння вчитися передбачає формування індивідуального досвіду участі школяра в навчальному процесі, вміння, бажання організувати свою працю для досягнення успішного результату; оволодіння вміннями та навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки», – записано у Загальних критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. Вміння вчитися як ключова компетентність особистості до свого складу включає когнітивну (пізнавальну), емоційно-вольову, інформаційну, комунікативну та творчу компетентності.

Розкриття змісту та обсягу поняття «уміння самостійно вчитися» пов'язане з розумінням сутності навчального процесу, який у сучасній психології та дидактиці розглядається як цілеспрямована взаємозв'язана діяльність учителя і учнів, що охоплює мотивацію,

ставлення цілей, планування, підготовку та здійснення, рефлексію й оцінювання результатів. Розглядаючи діяльність як цілісний функціональний і багатофункціональний процес, компонентами навчальної діяльності визначено: мотиваційний, змістовний, процесуальний. Таким чином у процесі учіння молодший школяр поступово оволодіває розгорнутою структурою навчальної діяльності (7, с. 151):

З поданої структури навчальної діяльності випливає, що вміє вчитися той учень, який (6, с. 40):

- сам визначає мету діяльності або приймає мету, поставлену вчителем, як свою;
- проявляє зацікавленість у навчанні, докладає вольових зусиль;
- організовує свою працю для досягнення результату;
- відбирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі;
- виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції;
- усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалити; має вміння і навички самоконтролю та самооцінки.

У сучасних умовах особистісно-орієнтованого навчання учень – співавтор уроку, тому на уроці він живе навчальними проблемами, свідомо діє, сам (або з допомогою вчителя) ставить мету, добирає засоби і планує, виконує роботу, оцінює якість виконання. Враховуючи результати оцінювання виконаної роботи, – ставить нову мету своєї діяльності. Таким чином діяльність учня є свідомою, а учень – її суб'єктом, творцем власного життя.

«Ясне розуміння цілей і завдань майбутньої роботи – необхідна умова свідомого навчання: покажіть її учням, поясніть важливість і значення, розкрийте перспективи», – радить І.П. Підласий. (5, с.414).

Отже, обов'язок учителя – створити умови для чіткого поетапного дотримання структурних компонентів процесу учіння, довести їх до усвідомлення дітей, відпрацювати до автоматизму навички практичного використання. Зазначені вимоги – чітка педагогічна мета. А засоби?

На наш погляд серед найоптимальніших визначальні – впровадження принципів навчального співробітництва, особистісно-орієнтованого спілкування, формування емоційно-ціннісного ставлення до процесу і до результату навчання.

«Щоб сформувати зацікавлене ставлення учнів до пізнання, – зазначає О.Я. Савченко, – треба спиратися не лише на почуття обов’язку, волі, які в цьому віці є слабкими регуляторами поведінки, а й на природну допитливість, емоційність, інтелектуальні почуття дитини, її самооцінку, роль у колективі тощо» [8;9].

Таким чином роль емоцій та почуттів у формуванні бажання і вміння, потреби і здатності вчитися незаперечна. За свідченнями психолого-педагогічних досліджень, досягнень науковців і практиків усіх поколінь (Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, П.П. Блонського, А.Н. Леонтьєва, В.О. Сухомлинського, Н.Л. Коломінського, О.Я. Савченко, Ш.О. Амонашвілі, І.Д. Беха, О. Кононко, О.Я. Митника) без емоцій та позитивних почуттів, мотивації учіння сформувати пізнавальну самостійність молодших школярів неможливо.

«Не будемо повторювати як заклинання, що «початкова школа» має бути «школою радості». Не з’явиться така школа під впливом миттєвих емоцій дітей, час від часу проведеної гри або цікавої розповіді вчителя. Від емоційної захопленості молодшого школяра навчанням до усталеної потреби вчитися довгий шлях, на якому сприятливі зовнішні умови дають лише імпульс для яскравих емоцій і почуттів (Там само).

До зовнішніх умов ми відносимо: емоційну підготовку учнів, емоційну насиченість навчального матеріалу й обраних методів, незвичність способу постановки завдання, чіткість, динамічність переходу від однієї роботи до іншої, вчасний перехід від пояснення до практичних дій учнів.

Внутрішніми умовами емоційного збагачення процесу засвоєння учнями знань, умінь і навичок є ті процеси, що відбуваються під впливом власної активності дітей, емоційності, попереднього досвіду.

Складний взаємовплив зовнішніх і внутрішніх умов породжує жаданий результат — позитивні емоції, серед яких найсильніша *радість пізнання*. Необхідно, щоб у процесі творчої взаємодії між учителем і учнями поряд із логічними операціями мислення в дітей розвивалась емоційно-почуттєва сфера, образне мислення. Для цього вчителеві потрібно з перших хвилин уроку створити таку психологічну атмосферу, яка сприяла б активній пізнавальній діяльності дитини.

Для створення такої атмосфери, як зазначає О.Я. Митник, необхідно [4;5]:

- установити цілісний контакт з усім класом, подолати стереотипне та ситуативно-негативне ставлення до окремих учнів;
- спільно з учнями окреслити цілі діяльності та здійснювати пошук

-
-
- шляхів їх досягнення;
 - зменшити заборонні педагогічні вимоги та поширити позитивно спрямовуючі;
 - розуміти ситуативний внутрішній настрій (психічний стан) учнів за зовнішніми ознаками (погляд, вираз обличчя тощо);
 - вміти «транслявати» в клас власну прихильність до дітей, приязне ставлення.

Адже з психологічної точки зору людина – це краплина розуму в океані емоцій. Як пізнати цей океан, як використати його для повноцінного життя, активності розуму? У педагогічній практиці найбільш широке визнання одержала теорія емоцій П.В. Симонова, згідно з якою сила і якість емоції людини виражається перш за все силою актуальної в даний момент потреби та оцінкою здатності її задоволення в умовах, що склалися. Емоції як особливий психічний процес являють собою оцінювання одержаної мозком інформації і є мотивуючим фактором діяльності.

Чи не найбільше про виховання почуттів у процесі засвоєння знань писав В.О. Сухомлинський, стверджуючи, що навчання повинно стати для учня джерелом інтересу і духовного збагачення. Василь Олександрович в одному з розділів книги «Серце віддаю дітям» писав: «Спостерігаючи протягом багатьох років розумову працю учнів початкових класів, я переконався, що в періоди великого емоційного піднесення думка дитини стає особливо ясною, а запам'ятовування відбувається найінтенсивніше. Думка учня початкових класів невід'ємна від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприймання навколишнього світу, — це вимога, що висувається законами розвитку дитячого мислення».

Емоції класифікують у залежності від сфери явищ, які визначають їх виникнення: комунікативні (потреба у спілкуванні), гностичні (пов'язані з потребою в пізнанні навколишнього), романтичні (прагнення до всього незвичного), естетичні (ліричні переживання, потяг до краси), глоричні (потреба у самостверженні, славі), практичні (почуття захоплення роботою, бажання досягти успіху в роботі) тощо.

Психологи найчастіше користуються поняттям фундаментальних (базових) емоцій, які мають власні механізми виникнення, зовні проявляються мімічними або нервово-мімічними виявами і супроводжуються особливими суб'єктивними переживаннями. У першу чергу це інтерес, радість, подив та сором, страх, провинна, горе-страждання, гнів, відраза тощо.

Емоційні процеси більш високого рівня, які мають яскраво виражений

предметний характер – це почуття. Розрізняють моральні, інтелектуальні та естетичні почуття.

Інтелектуальні почуття виражають ставлення дитини до процесу пізнання: інтерес та любов до істини, радість відкриття нового, наполегливість у досягненні мети тощо. “Антипочуття” – це інтелектуальна пасивність, спустошеність, відсутність пізнавальних емоцій.

Якщо емоції, в основному, доповнюють процес пізнання, розширюють пізнавальні можливості людини, то почуття виражають тривале ставлення людини до об’єктів та світу в цілому. «Будь-які дії є результатом почуттів. Щоб змінити вчинки, перш за все треба зрозуміти почуття і навчитися ними керувати», – зазначає І.Д. Бех [1;17].

важенішими, вчать висловлювати свої почуття у спілкуванні з рідними, близькими людьми, з друзями в класі.

У 6-10 років потреба молодшого школяра в емоційному контакті з учителем є надзвичайно великою. Авторитет педагога для нього є незаперечним, а будь-яка увага з боку вчителя супроводжується загостреною позитивною реакцією.

Така могутня емоційна основа благотворна для навчання. Заради свого вчителя дитина молодшого шкільного віку частіше за все згодна на виконання роботи, яка б ніяк не зацікавила її в інших умовах. І чим старші діти, тим ставлення до вчителів стає більш диференційованим, вибірконим.

Конструктивна взаємодія вчителя і учня створюється за умов здійснення емоційного взаємообміну. На відміну від мислення, емоції не лише усвідомлюються, але й переживаються, що є відображенням людиною свого внутрішнього світу. Тому вчителю варто не приховувати, а відкрито виявляти свої позитивні емоції, одночасно аналізувати й розуміти емоційний стан своїх учнів, враховуючи індивідуальний емоційний досвід кожного. Привчати дітей не тільки розуміти й відчувати власні емоції та почуття, а й переживання один одного, батьків, випадкових співрозмовників, героїв твору і, зрештою, – психологічний стан учителя.

Будучи мотивуючим фактором, емоції миттєво виражають оцінку здатності задоволення внутрішніх потреб особистості в умовах, що склалися. Мимовільно й миттєво допомагають включитися в події, які приводять до позитивних переживань, блокуючи можливі негативні наслідки. Тому, фор-

мулюючи початкові завдання, обов'язково необхідно попередити дітей про можливі утруднення, передбачити засоби підтримки й допомоги. У такому разі учні не будуть боятися помилитися самі та із задоволенням та позитивними емоціями виправляють свої помилки, помилки товаришів, навмисні «помилки» вчителя.

Цікаво, що кожній фазі мислительного процесу відповідає та чи інша інтелектуальна емоція. Дидакти вважають: проблемна або творча ситуація виникає, якщо в певний момент школярі відчули емоційне переживання, момент зіткнення з протиріччям. Одні протиріччя викликають подив, інші – утруднення.

Емоція здогадки виникає і функціонує під час формування гіпотези. І тут важливо не прогаяти можливості стимулювання інтелектуальної активності, розгорання пошуково-дослідницької активної інтелектуальної дії дитини. Під час пошуку, передбачення і перевірки власних передбачень виникає комплекс емоцій сумніву і впевненості. Головне – не допустити розчарувань, зневіри учнів у своїх силах, а забезпечити всім дітям завдання «доступної трудности».

Індивідуальна активізація здійснюється шляхом використання вчителем адресних запитань, варіативних завдань у супроводі доброзичливого погляду, жести, усмішки – вияву небайдужості та підтримки.

Очікування радості має пронизувати все життя дитини. Тому головний зміст діяльності вчителя полягає в тому, щоб створити кожному вихованцю ситуацію успіху. Ситуація – це сполучення умов, що забезпечують успіх, а сам успіх – результат подібної ситуації.

Важливо мати на увазі, що навіть разове переживання успіху може докорінно змінити психологічне самопочуття дитини. Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, що народжує енергію для подолання труднощів і бажання учитися. (2, с. 21)

Із соціально-психологічної точки зору успіх – оптимальне співвідношення між чеканнями навколишніх, особистості й результатами її діяльності. (2, с. 21)

Із психологічної точки зору успіх – це переживання стану радості, задоволення результатами діяльності.

Із педагогічної точки зору ситуація успіху – це таке цілеспрямоване організоване сполучення умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності.

Якщо старший школяр до свого успіху підходить аналітично, шукає його корені, прогнозує розвиток успіху, то молодшому школяру (кожній без винятку дитині!) треба спроектувати ситуацію успіху, дати відчути ра-

дість задоволення роботою, порадіти разом із ним, щоб приємні відчуття й позитивні емоції закріпились, сприяли прагненню досягти нових цілей.

Виділяються чотири фактори, що визначають рівень мотивації досягнення успіху: прагнення до успіху, надія на успіх, суб'єктивно оцінена імовірність досягнення успіху, суб'єктивні еталони оцінки досягнень.

Кожен із цих факторів потребує особливої уваги вчителів. Професійний педагог знає, що наявність віри в успіх у кожного учня й уміння продемонструвати класу цю впевненість забезпечують і сам успіх як дітям, так і вчителю. Тому кожне слово, рух, погляд педагога повинні формувати, берегти і підтримувати прагнення до успіху, надію на успіх та забезпечення успіху дитині. А кожен урок, кожен навчальний день повинен стати новою сходинкою в процесі її самопізнання, самореалізації, самотворення власного «Я».

Таким чином, учень початкової школи, будучи суб'єктом власної навчальної діяльності, має за об'єкт не лише зміст початкової освіти, а й особисте до них ставлення (усвідомлювати власні емоції та почуття), щоб у процесі навчання розвивалися як інтелектуальна, так і емоційно-вольова сфери дитини, щоб відпрацьовувались регулятивні механізми мислення та емоційних виявів. Лише в єдності вони дозволять доцільно використовувати одержані знання й свідомо управляти своєю поведінкою, оптимально діяти в будь-яких умовах навчання. А сучасний учитель, формуючи у молодших школярів уміння вчитися, повинен вміти управляти рухом думки, емоцій, волі та дій учня. Ураховуючи індивідуальний емоційний стан та особистий досвід кожного, підтримувати оптимістичний настрій усіх учасників навчально-виховного процесу, що і забезпечить успіх спільної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Молодший школяр як особистість // Навчання і виховання учнів 4 класу: [Методичний посібник для вчителів] / Упор. О.Я. Савченко – К.: Початкова школа, 2005. – С. 12-27.
2. Калошин В.Д., Вельбовець Н.В. Педагогіка оптимізму і успіху // Шлях освіти. – 2006. – С.81-89.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. _ К.:Освіта, 1998. – 225с.
4. Митник О.Я. Навчально-творча діяльність молодших школярів на уроках математики. – К.: Початкова школа, 2005. – 96 с.

-
-
5. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 616 с.
 6. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. //Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004 – С. 34-46.
 7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: [Підручник для педагогічних факультетів]. – К.: Генеза, 2002. – 422 с.
 8. Савченко О.Я. Найважливіші результати початкової освіти // Навчання і виховання учнів 4 класу: [Методичний посібник для вчителів] / Упор. О.Я. Савченко. – К.: Початкова школа, 2005. – С. 5-10.

СТЕПАНЕЦ Н.М.

РАЗВИТИЕ ЭМОЦИЙ И ЧУВСТВ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ УМЕНИЯ УЧИТЬСЯ

Рассматривается роль эмоций и чувств в общеобразовательной подготовке младших школьников, необходимость обеспечения эмоциональной насыщенности процесса обучения, установления контакта и взаимопонимания, создание ситуации успеха для каждого ребёнка.

Ключевые слова: умение учиться, сотрудничество, эмоциональный обмен, интеллектуальные чувства, успех.

N.M. STEPANETS

THE DEVELOPMENT OF PUPILS' EMOTIONS AND FEELING DURING THE PROCESS OF FORMING LEARNING ABILITY

The article deals with the role of emotions and feelings in the general education of young schoolchildren, the necessity of providing the educational process with emotional richness, establishing the contact and mutual understanding, providing the conditions for success for every child.

Keywords: learning ability, collaboration, emotional enter changing, intellectual feelings, success.